

**RAČUNALNA OBRADA DONACIJE
“HRVATSKE SLIKARICE ROĐENE
U 19. STOLJEĆU” DR. JOSIPA KOVAČIĆA**

CATALOGUING OF JOSIP KOVAČIĆ'S DONATION
ENTITLED “CROATIAN FEMALE PAINTERS BORN
IN THE 19th CENTURY”

Višnja Zgaga

Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb
vzgaga@mdc.hr

Nikola Albaneže

Kabinet grafike, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
n.albanez@inet.hr

Goran Zlodi

Katedra za muzeologiju, Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet u Zagrebu
gzlodi@ffzg.hr

Sažetak

U radu se opisuju specifičnosti donacije *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću* dr. Josipa Kovačića, jednog od najvećih živućih hrvatskih kolekcionara, i utjecaj tih specifičnosti na računalnu obradu unutar muzejskog informacijskog sustava. Predstavljene su i relevantne norme i smjernice za obradu muzejskih predmeta, posebice umjetničkih djela. U radu se raspravlja o problemima pri sadržajnoj obradi umjetničkih predmeta, ključnog mjesta u obradi zbirke. Dan je pregled uporabe tezaurusa kao nadziranog rječnika i pomagala za označivanje unutar muzejskoga informacijskog sustava. Navedene su i neke mogućnosti bilježenja kontekstualnih informacija kao što su biografski podaci o autoricama. Dan je i pregled mogućnosti korištenja obrađenih podataka u računalnom obliku (infokiosci, web-stranice, online računalni katalog).

Ključne riječi: muzej, sabiranje, donacija, normizacija, sadržajna obrada, tezaurs, muzejski informacijski sustav

Summary

This paper describes the characteristics of an art collection entitled *Croatian female painters born in the 19th century*, donated by Josip Kovačić, one of the most prominent Croatian collectors of art, and the impact of these characteristics on the process of its cataloguing within a museum information system. Standards and guidelines relevant to description of works of art are here introduced. This paper discusses some problems in subject analysis of work of art, as a key point of art-collection cataloguing. The paper gives an overview on use of thesaurus as a controlled vocabulary and indexing tool in

museum information systems. Some possibilities of recording contextual information such as artists' biographies are also pointed out. A short overview of usage possibilities of digital contents created in the process of cataloguing (info-kiosks, web pages, on-line catalogue) is also outlined here.

Keywords: museum, collecting, donation, standardisation, subject analysis, thesaurus, museum information system

O kolekcionaru

Josip Kovačić najveći je živući hrvatski kolekcionar specifičnog pristupa i teme sakupljanja - ženskog slikarstva. Radi se uglavnom o pronalaženju zaboravljena opusa hrvatskih slikarica rođenih krajem 19. i početkom 20. stoljeća, ali i njihovih biografskih podataka koje nije zabilježila niti jedna povijest hrvatske likovne umjetnosti.

U najširem smislu, Kovačićev su interes i predmet kolekcioniranja djela, ali i podaci koje treba spasiti od zaborava. U umjetničkim predmetima kriju se "iskrice ljudske kreativnosti" i ljepota sama po sebi što je dovoljan razlog da ih se izdvoji i sačuva. Prikupljeni su podaci građa i poticaj za daljnja istraživanja; istražuju se okolnosti nastanka, biografije autora, podrijetlo umjetnine, povijest vlasništva.

Znanstveni nerv J. Kovačić iskazuje stalnim skupljanjem i istraživanjem svih dostupnih podataka o ličnostima, društvenom miljeu i djelima umjetnica: nikada jedan opus nije istražen do kraja. On godinama istražuje u Arhivu za likovne umjetnosti HAZU, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, arhivima i knjižnicama naših muzeja. Za njega su važne i informacije koje sakuplja u brojnim razgovorima s ljudima koji su ikada ili na bilo koji način bili povezani s osobom ili djelom koje ga zanima. Sve podatke zapisuje čudesnom akribijom, a precizni zapisi iz kojih se pletu nevjerojatne priče o ljudima, mjestima i njihovim sudbinama mogu se, odnosno danas se već i moraju, razumjeti i kao važna "nematerijalna" baština.

U tom odnosu i svojoj dugogodišnjoj praksi Kovačić anticipira mnogo otvoreniji pristup samom pojmu baštine uočavajući važnost muzejske dokumentacije kao neizostavna sastavnog dijela muzejskog predmeta.

O donaciji

Grad Zagreb već dvadesetak godina vodi vrlo značajnu i vrijednu politiku prema donatorima: prihvaćanjem donacije, Grad se obvezuje na čuvanje, predstavljanje i stalnu naknadu donatorima.

Prihvaćanjem Kovačićeve donacije *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću* 1988. godine, Zagreb je postao bogatiji za rijedak segment kulturne baštine, a hrvatska povijest umjetnosti za dotad nepoznate i neistražene opuse hrvatskih slikarica. Donacija sadrži slikarska ostvarenja 33 slikarice rođene u 19. stoljeću i čini ukupno 1.045 umjetnina (406 slika, od toga 221 ulje na platnu i 185 akvarela, 557 crteža, 77 grafičkih listova i 5 albuma za skiciranje). Takvu građu nema ni

jedan muzej u Hrvatskoj, a rijetke su slične zbirke i u svijetu. Može se reći da se radi o svjetski jedinstvenoj kolekciji slikarica.

O samoj donaciji, nažalost, postoji vrlo malo radova u stručnim časopisima, premda je bila predmet zanimanja mnogih uvaženih likovnih kritičara (Grgo Gamulin, Zdenka Munk, Darko Schneider). Od objavljenih radova najvažniji je predgovor Vinka Zlamalika katalogu izložbe donacije u Umjetničkom paviljonu, koja je prethodila samom činu darivanja i predgovor Matka Peića katalogu izložbe *Sjevernohrvatske slikarice*. Zahvaljujući izrazito dinamičnoj izlagačkoj djelatnosti dosad je organizirano gotovo 50 izložbi radova iz donacije i zbirke. Postoje i neki fonozapisi radijskih emisija i televizijski prilozi no gotovo su svi pisani u povodu izložbi.

Koncepcija donacija izuzetno je tematski osmišljena, a zajedno s brojnim komplementarnom dokumentacijskom građom, fotografijama, dnevnicima, zapisima i osobnim predmetima zadovoljava sve kriterije suvremeno koncipirane muzejske zbirke.¹

Obrada donacije

Prije dvije godine Grad Zagreb pristupio je rješavanju obveze iz darovnog ugovora da prezentira donaciju javnosti. Za prizemlje zgrade u Radićevoj 24, gdje živi Josip Kovačić, izrađena je arhitektonska dokumentacija i muzeološka koncepcija koja iz postojećeg stvara galerijski prostor namijenjen stalnom postavu i povremenim izložbama.²

Uporedo je započeo rad na muzeološkoj obradi donacije. Ona se temelji na *Popisu zbirke* od 15. travnja 1988. godine kojeg je izradio Đuro Vandura (prema iskazu Josipa Kovačića), a potpisali Vinko Zlamalik, Tonko Maroević i Darko Schneider. Popis se sastoji od imena slikarice, naslova slike, tehnike, dimenzija i signature. U Popisu su obrađene 33 slikarice: Štefa Armano, Zenaida Bandur Ercegović, Anka Bestall, Vjera Bojničić, Zoe Borelli, Lucie Buhmeister-Kučera, Dora Car, Fany Daubachy-Brlić, Čača Dujšin Ribar, Nevenka Đorđević Tomašević, Flora Jakšić, Ana Jerković Papp, Štefana Klaić-Hribar, Mira Klobučar Ehrlich, Anka Krizmanić, Anka Marojčić-Löwenthal, Mira Mayr-Marochino, Marija Mihalić Wolf, Vera Nikolić Podrinska, Sofija Omčikus, Ivka Orešković, Danica Peklić Peyer, Zdenka Pexidr Sieger Ostović, Zora Preradović, Slava Raškaj, Nasta Rojc, Leopoldina Schimdt Auer, Mary Stiborsky, Jelka Struppi Wolkensterg, Terezija Šandor, Klementina Švarc Blivajs Požgaj, Jelka Tomičić Schwarz i Lina Virant Crnčić.

¹Opširnije o donaciji vidjeti u: Zgaga, Višnja. Novi muzej ženskog slikarstva. // *Informatica museologica* 32, 1-2(2001), 53-57.

²Zgaga, Višnja; Ksenija Petrić. Idejni projekt arhitektonskog i muzeološkog rješenja prezentacije zbirke dr. Joispa Kovačića, Radićeva 24, Zagreb. Zagreb : Muzejski dokumentacijski centar, 2000.

Specifičnosti računalne obrade donacije

Spomenuti Popis zbirke poslužio je samo za osnovnu identifikaciju građe, pa je prioritet bio dokumentirati donaciju prema pravilima struke. Iako se dokumentacija može voditi i ručno, danas se ona uglavnom stvara u računalnom obliku. Zbog niza mogućnosti koje pruža računalna obrada (velike mogućnosti pretraživanja, različiti oblici ispisa, ponovno korištenje zabilježenih podataka pri raznim oblicima komuniciranja kao što su interaktivni multimedijски naslovi, web-stranice, online katalogi), građu iz donacije odlučili smo obraditi u programskom paketu M++.

Važan je korak pri razvoju svakoga muzejskog informacijskog sustava usuglašavanje njegova podatkovnog modela s postojećim normama i smjernicama. Time se, uz integritet i moguće migracije podataka, korisniku osigurava konzistentan i pouzdan pristup podacima. *Međunarodni komitet za dokumentaciju (CIDOC) Međunarodnog savjeta za muzeje (ICOM)* objavio je 1995. godine *Međunarodne smjernice za podatke o muzejskom predmetu: CIDOC-ove podatkovne kategorije*.³ Radna skupina koja je sastavljala Smjernice željela je osigurati temelje za zajedničku osnovu buduće muzejske norme: "Smjernice su oblikovane tako da zadovolje potrebe svih disciplina nazočnih u muzejima, uključujući arheologiju, kulturnu povijest, umjetnost, znanost i tehnologiju te prirodne znanosti."⁴ Podatkovna struktura muzejskog informacijskog sustava M++ temelji se upravo na CIDOC-ovim Smjernicama, a dodatno su razmotrene još dvije smjernice koje se odnose upravo na obradu umjetničkih predmeta.

Prve su *Kategorije za opis umjetničkih djela*⁵ (CDWA = Categories for the description of works of art) koje je razvio AITF (Art Information Task Force), a financirao J. Paul Getty Trust. One opisuju model podataka kojim je određen konceptualni okvir za opis i pristup podacima o predmetima. Unutar spomenutog okvira određeni su odnosi između umjetničkog predmeta/djela i njegove vizualne dokumentacije te tekstualnih referencija. Omogućene su i veze jednog umjetničkog predmeta/djela s drugim predmetima. Ključne su veze s normativnim datotekama (umjetnici, mjesta, sadržaj, te generički koncepti koji uključuju materijale, tehnike, vrstu predmeta, stil itd.), za koje Kategorije određuju i strukturu i identificiraju osnovne izvore za kontrolu nazivlja.

Druge su važne smjernice *VRA osnovne kategorije*.⁶ Najnoviju inačicu, 3.0 (VRA Core categories, Version 3.0), razvio je *Komiteo za podatkovne norme Udruženja za vizualne izvore* (Visual Resources Association Data Standards Committee) za normiranje opisa djela likovne kulture i slika koje dokumentiraju ta djela. VRA osnovne kategorije umnogome slijede mehanizme i načela koji vrijede unutar zajednice Dublin Core (uporaba kvalifikatora kojima se dodatno određuje značenje pojedinih kategorija, "načelo 1:1" prema kojem se predmet i njegova

³Međunarodne smjernice za podatke o muzejskom predmetu : CIDOC-ove podatkovne kategorije. // Vijesti muzealaca i konzervatora, 1-4(1999) (prilog).

⁴Nav. dj., str. 9.

⁵<http://www.getty.edu/research/institute/standards/cdwa/index.html> (2001-10-10).

⁶<http://www.vraweb.org/vracore3.htm#core> (2001-10-10).

slika opisuju zasebnim zapisom metapodataka) što je od velike važnosti za buduću dostupnost podataka o zbirci.

Sadržajna obrada

Jedno je od ključnih mjesta računalne obrade donacije sadržajna obrada djela. Sadržajna obrada tj. postupci ispitivanja i određivanja sadržaja, odabira naziva za označivanje te samo označivanje spadaju u najsloženije zadatke pri obradi muzejskih, a posebice umjetničkih, predmeta te stoga zahtijevaju posebnu pažnju i promišljanje pristupa.

Unutar skupine podataka kojima se opisuje sadržaj, CIDOC-ove Smjernice preporučuju bilježenje termina koji mogu opisivati apstraktnu ili figurativnu kompoziciju, dekoraciju predmeta te samu interpretaciju. Navodi se kako ti podaci mogu uključivati i informacije o osobama, mjestima, razdobljima ili drugim muzejskim predmetima.⁷

Česti su problemi pri identifikaciji mjesta ili osoba prikazanih u djelima, no još su se težim pokazali problemi vezani uz interpretaciju, te razlučivanje slojeva značenja u sadržaju pojedinog umjetničkog djela. U razrješavanju spomenutih problema poslužili smo se tumačenjem Erwina Panofskog koji razlikuje tri razine na kojima možemo identificirati sadržaj ili značenje.⁸

Na prvoj razini utvrđujemo činjenično i ekspresivno značenje što su zapravo kategorije kojima opisujemo primarni ili prirodni sadržaj. Nastojimo identificirati čiste forme, odnosno prirodne predmete poput osoba, elemenata krajolika, artefakata itd., ali isto tako i izražajna svojstva na osnovi kojih možemo govoriti o patosu poze, gestama tragičnosti ili radosti, ugodajnosti nekog ozračja. Svi ti predmeti i svojstva tvore popis umjetničkih motiva, a njihovo nabranje na pojedinom umjetničkom djelu čini predikonografsku deskripciju.

Na drugoj razini utvrđujemo, odnosno precizno identificiramo prikazani motiv te tako otkrivamo sekundarno ili konvencionalno značenje. Drugim riječima, povezujemo umjetničke motive s određenim temama ili idejama koje se mogu nazvati predstavama, odnosno pričama i alegorijama. Takvim utvrđivanjem sadržaja umjetničkog djela bavi se ikonografija u užem smislu.

Suštinsko ili sadržajno značenje predstavlja onaj bitni odsjek sadržaja umjetničkog djela koji se može definirati kao objedinjavajuće načelo što leži u osnovi i ujedno objašnjava i vidljiv događaj i razumom shvaćeno značenje. To je načelo koje određuje čak i formu u koju će se vidljivi događaj oblikovati i njime tumačimo simboličke vrijednosti djela. To je predmet ikonografije u dubljem smislu što podrazumijeva metodu interpretacije koja je više sinteza nego analiza.

Za potrebe sadržajne obrade donacije polazište je analiza motiva što su ih slikarice uzimale za svoj predložak, odnosno – u skladu s iznijetom teorijom – predikonografska razina koja osigurava objektivnost pri bilježenju egzaktnih vizualnih opažaja i njihovo pretraživanje.

⁷Međunarodne smjernice za podatke o muzejskom predmetu : CIDOC-ove podatkovne kategorije, str. 35

⁸Panofsky, Erwin. Meaning in the visual arts. London [etc.] : Penguin Group, 1993., str. 66.

Na ovu preciznu predikonografsku deskripciju nadovezuje se ikonografska analiza tema koja, dakako, podrazumijeva poznavanje literarnih izvora predstavljenih sadržaja na umjetničkim djelima. Popis tema unosi se u nastavku popisa motiva kao njegovo preciznije određenje. Za razliku od prethodnih analiza, ikonološka interpretacija suštinskog značenja svojim pristupom neminovno unosi u daleko većoj mjeri subjektivnost osobe koja obrađuje građu. Njome se, osim toga, izražavaju kulturološke uvjetovanosti konceptata u tumačenju umjetničkih djela.

No, kako bi se pored predikonografske razine i ikonografske razine u užem smislu (popis motiva i popis tema) mogla dokumentirati i ikonološka interpretacija suštinskog značenja, ona se može unositi u posebno polje za opis sadržaja, dok se dodatan uvid u postojeće interpretacije i kritike ostvaruje vezom s relevantnim bibliografskim jedinicama.

Nadzor nad nazivljem

Kako bi se omogućila konzistenost podataka i integritet cijele baze podataka, važno je ostvariti kvalitetan nadzor nad nazivljem koje se koristi pri obradi. Unutar muzejskog informacijskog sustava M++, nadzor nad nazivljem proveden je uz pomoć tezaurusa, a sam upis indeksnih naziva te njihovo strukturiranje za potrebe obrade donacije odvijao se u skladu s međunarodnom normom *ISO 2788:1986 Documentation - Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri*.⁹

U prvom izdanju norme ISO 2788 iz 1974. dano je osnovno polazište prema kojem se tezaursus može definirati prema funkciji i prema strukturi: "U smislu funkcije, tezaursus je sredstvo terminološke kontrole prevođenja s prirodnog jezika dokumenta, predmetnih obrađivača ili korisnika, u jedan ograničeniji "sistemski jezik" (dokumentacijski jezik, informacijski jezik). U smislu strukture, tezaursus je nadzirani i dinamički rječnik semantički i generički povezanih naziva koji pokrivaju jedno specifično područje znanja."¹⁰

Tezaursus znatno nadilazi svrhu pukog pomagala za označivanje i pretraživanje. Tako i Jean Aitchison identificira dvije osnovne namjene tezaurusa: "... primarna je namjena tezaurusa da pomogne pri pretraživanju informacija, što se može postići na različite načine. Sekundarne namjene uključuju pomoć u općem razumijevanju predmetnog područja, osiguravajući "semantičke karte" koje prikazuju međudnos konceptata, te definicije naziva."¹¹

Primjerice, struktura motiva unutar sadržajne obrade donacije razrađena je uz pomoć tezaurusa tako da se širi pojam razrađuje na uže pojmove kao u sljedećim slučajevima: "krajolik" - "riječni krajolik" ili "portret" - "ženski portret", zatim "muški portret" itd. Tako razrađena kategorija motiva (njihovim hijerarhijskim

⁹ISO 2788: 1986 Documentation - Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri. 2nd ed. Geneva : ISO, 1986. Hrvatski prijevod norme HRN ISO 2788:1986 Dokumentacija – Smjernice za izradbu i razvoj jednojezičnih tezaurusa nalazi se u tisku.

¹⁰Mikačić, Mira. Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996., str. 210.

¹¹Gilchrist, A.; J. Aitchison. Thesaurus construction. 4th ed. London : Aslib, 2000., str. 49.

povezivanjem) omogućuje pregledan i jednostavan uvid u sadržajno-tematske značajke opusa pojedinih autorica, te proširenje pretraživanja (obuhvaćanjem svih užih pojmova u određenoj hijerarhiji) ili sužavanje pretraživanja (uporabom određenog užeg pojma).

U tezaursu su izrađene pristupnice za istoznačne oblike (za prije navedene primjere: "krajolik, riječni" i "portret, ženski"). Norma ISO 2788:1986 određuje kako se pridjevne i prijedložne skupine u višечlanim nazivima koji se odabiru za označivanje kao preporučeni nazivi (*preferred term*) moraju u tezaursu bilježiti redosljedom prirodnoga jezika, a ne u inverziji, no ipak dozvoljava da i takvi inverzni oblici mogu ući u tezaurs kao nepreporučeni nazivi (*nonpreferred term*). U tom slučaju potrebno je izraditi uputnicu na preporučeni oblik u njegovu prirodnome jezičnom obliku. Nakon izrade uputnice informacijski sustav ne dopušta korištenje takva nepreporučenog naziva pri označivanju, već pri obradi i pretraživanju upućuje korisnika na preporučeni naziv. Inverzni oblik poželjan je kao oblik pristupnice i zbog sama računalnog okruženja u kojem se tezaursi najčešće koriste, gdje korisnici često odabiru nazive iz abecedno poredanih padajućih popisa (*combo box*) u kojima se nazivi s istim nadređenim nazivom nalaze u slijedu (primjerice, krajolik, planinski; krajolik, riječni i sl.).

Na osnovi učestalosti pojavljivanja naziva pri obradi, tezaurs nam omogućuje da stvorimo bolji uvid u zbirku (primjerice, prema podacima iz baze podataka, obrađeno je 107 krajolika, 53 muška portreta, 52 ženska portreta, 51 veduta, 23 mrtve prirode, 21 autoportret itd.).

Bilježenje kontekstualnih informacija: biografski podaci o autoricama

Budući da su slikarice zastupljene u zbirci bile prisiljene - zbog društvenih konvencija i statusa koji su zauzimale u društvu - djelovati na umjetničkoj margini (koja se s vremenom ipak smanjivala), osobita je pozornost u prezentaciji zbirke posvećena kulturološkom i socijalnom okviru njihova stvaralaštva. Mogućnosti umjetničkog školovanja i prezentacije (izložbe), ali i rodbinske te društvene veze izraz su tog okvira koji je uvjetovao i njihove karijere. Takve kontekstualne informacije, koje je nadasve sustavno započeo prikupljati Josip Kovačić, čine bitnu odliku ove donacije, nadopunjujući svojim kulturološkim značajkama umjetničku vrijednost zbirke. Stoga se u obradi donacije, koliko je to bilo moguće, pokušalo zabilježiti takve informacije. Tako su u normativnoj datoteci autorica, uz osnovne podatke o rođenju i smrti, obuhvaćeni i podaci o školovanju, rodbinskim vezama i ostalim važnim biografskim činjenicama.

Mogućnosti korištenja obrađenih podataka

Uz uobičajene mogućnosti korištenja obrađenog sadržaja (ispis inventarnih kartica, kataloških jedinica, prenošenje podataka u format Microsoft Word i sl.) unutar sustava, omogućeno je i stvaranje različitih korisnički definiranih ispisa. Kako je tek manji dio doniranih predmeta bio fotografiran, uporedo su se skenirale postojeće fotografije i digitalizirani podaci integrirali u informacijski sustav. Time su stvorene pretpostavke za stvaranje multimedijjskih CD-ROM-ova, info-kioska

budućeg muzeja ili WebPAC-a zbirke na web-stranicama donacije. To je tek početak informatizacije zbirke koja će se morati nastaviti daljnjim angažiranjem pojedinih stručnjaka za obradu fotografija te knjižne i arhivske građe.

LITERATURA

Categories for the description of works of art. <http://www.getty.edu/research/institute/standards/cdwa/index.html> (2001-10-10).

Gilchrist, A.; J. Aitchison. Thesaurus construction, 4th ed. London : Aslib, 2000.

ISO 2788: 1986 Documentation - Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri. 2nd ed. Geneva : ISO, 1986.

Međunarodne smjernice za podatke o muzejskom predmetu : CIDOC-ove podatkovne kategorije. // Vijesti muzealaca i konzervatora 1-4(1999) (prilog).

Mikačić, Mira. Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996.

Panofsky, Erwin. Meaning in the visual arts. London [etc.] : Penguin Group, 1993.

VRA Core categories. <http://www.vraweb.org/vracore3.htm#core> (2001-10-10).

Zgaga, Višnja. Novi muzej ženskog slikarstva. *Informatica museologica* 32, 1-2(2001), 53-57.

Zgaga, Višnja; Ksenija Petrić. Idejni projekt arhitektonskog i muzeološkog rješenja prezentacije zbirke dr. Josipa Kovačića, Radićeva 24, Zagreb. Zagreb : Muzejski dokumentacijski centar, 2000.